

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING INSON HUQUQLARI BO'YICHA XALQARO
HAMKORLIGI

I.Yo.Bozorov

*Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash
va malakasini oshirish instituti Farg'ona filiali o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida inson huquq va erkinliklarini ta'minlashdagi milliy institutlarning yaratilishi, faoliyati va huquqiy asoslari hamda bu institutlarning Birlashgan Millatlar Tashkilotining bu sohaga qamrab olingan idora va tashkilotlar bilan hamkorlik aloqalarining o'rnatilishi haqida umumiy ma'lumot beriladi.*

Kalit so'zlar va iboralar: *Inson huquqlari, Ombudsman, Biznes Ombudsman, Bolalar Ombudsmani, Inson huquqlari Milliy markazi, Milliy preventiv mexanizm, Inson huquqlari uyi, BMT, Universal davriy hisobot, Inson Huquqlari Kengashi.*

Аннотация: *В данной статье приведены общие сведения о создании, деятельности и правовой базе национальных учреждений по защите прав и свобод человека в Республике Узбекистан, а также об установлении отношений сотрудничества этих учреждений с учреждениями и организациями системы ООН. задействованы в этой сфере.*

Ключевые слова и фразы: *права человека, омбудсмен, бизнес-омбудсмен, детский омбудсмен, Национальный центр по правам человека, Национальный превентивный механизм, Дом прав человека, ООН, Универсальный периодический доклад, Совет по правам человека.*

Annotation: *This article provides general information about the creation, activity and legal basis of national institutions for the protection of human rights and freedoms in the Republic of Uzbekistan, as well as the establishment of cooperation relations of these institutions with the United Nations agencies and organizations involved in this field.*

Key words and phrases: *Human Rights, Ombudsman, Business Ombudsman, Children's Ombudsman, National Center for Human Rights, National Preventive Mechanism, Human Rights House, UN, Universal Periodic Report, Human Rights Council*

Hozirgi paytda dunyo bo'yicha turli davlatlarda turlicha siyosatdagi ustuvor yo'nalishlar bor. Inson huquqlari va ularning ta'minlanishi va kafolatlari umumjahon diqqat markazidagi asosiy masalalardan biridir. Shu nuqtayi nazardan O'zbekiston Respublikasida ham inson huquqlari davlat siyosatining eng muhim yo'nalishlaridan biridir. Mustaqillikka erishiboq O'zbekiston jahon hamjamiyatiga umume'tirof etilgan huquqiy normalarni tan olishi va amal qilishini bildirdi. Bu normalarning asosiy qismi esa xalqaro nufuzli tashkilot – Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT)da mujassamlashgan. Shu bois 1992-yil 2-martda bu nufuzli tashkilotga a'zolikka qabul qilingach u bilan hamkorlikda ishlarni amalga oshirib boruvchi milliy tashkilot va

sistema yaratilishi zarur edi. O'zbekiston Respublikasi Markaziy Osiyo davlatlari orasida birinchi bo'lib inson huquqlari bo'yicha milliy institutlar tizimini tashkil etdi. Parlament Ombudsmani, Bolalar Ombudsmani, Biznes-Ombudsmani va Inson huquqlari bo'yicha Milliy markazni bu tizimga kiritishimiz mumkin [1:9]. Ularning xalqaro tashkilotlar ayniqsa, Birlashgan Millatlar Tashkiloti bilan hamkorlik munosabatlarida o'rni juda katta. Ta'kidlash lozimki, O'zbekiston Respublikasi BMT bilan hamkorlikni va o'zaro munosabatlarni tobora chuqurlashtirish tashabbuskori bo'lish bilan birga, bu xalqaro tashkilotning inson huquqlari va erkinliklari himoya qilishni ta'minlaydigan qudratli tashkilotga aylanishining tarafdori bo'lib qolmoqda [2:178].

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 1995-yil 23-fevralda birinchi chaqiriq birinchi sessiyasida Oliy Majlisning inson huquqlari bo'yicha vakili (ombudsman) lavozimi ta'xis etildi va Sayyora Rashidova ushbu lavozimga saylandi hamda 2015-yilgacha ushbu lavozimda faoliyat olib bordi. 2015 - 2021-yillarda Ulug'bek Muhammadiyev, so'ngra 2021-yildan esa Feruza Eshmatova ishlab kelmoqda. Ombudsman (shvedcha ombudsman — biron kishi manfaatlarining vakili) — turli xil ma'muriy organlar, ba'zi mamlakatlarda esa — shuningdek, xususiy shaxslar va birlashmalarning inson huquqlariga rioya etishini nazorat qilish uchun maxsus saylab (tayinlab) qo'yiladigan mansabdor shaxs [3:66].

Inson huquqlari bo'yicha vakilning maqomi va faoliyat doirasi 1997-yil 24-aprelda qabul qilingan "Oliy Majlisning Inson huquqlari bo'yicha vakil (ombudsman)" to'g'risidagi Qonun bilan belgilab berildi. U 20 moddadan iborat etib belgilandi. 2004-yil 27-avgustda ushbu Qonunga qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritilib yangi tahrirda 22 moddadan iborat etib chop etildi. Shuningdek, 2021-yil 10-sentabrda O'zbekiston Respublikasi prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining inson huquqlari bo'yicha vakili (ombudsman) faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" PF-6312-son farmoni imzolandi. Unga ko'ra moddiy texnik bazasi kuchaytirilishi, Qoraqalpog'iston Respublikasida viloyatlar va va Toshkent shahrida mintaqaviy ombudsman vakillari lavozimlari joriy etildi va 14 ta shtat ajratildi. Saylanish yoshi 25 yoshdan 30 yoshga oshirildi. Ushbu qonun hujjatlari bilan Vakil faoliyati yo'nalishlari va vakolatlari belgilab berildi.

Bu lavozimga saylangan shaxs o'z faoliyatida huquqni himoya qiluvchi organlar bilan aloqada ishlaydi, shaxslar va davlat, shaxslar va hokimiyat orasida munosabatlarni yaxshilashga ko'maklashadi. Bu mansabdor shaxsga O'zbekiston Respublikasi davlat organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, jamoat birlashmalari va mansabdor shaxslar tomonidan inson huquqlari to'g'risidagi amaldagi qonun hujjatlariga rioya etilishining samaradorligi ustidan parlament nazoratini ta'minlash vakolatlari berilgan. Vakil o'z faoliyatida O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, qonunlari, boshqa qonun hujjatlariga, O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalariga, shuningdek, xalqaro huquqning umume'tirof etgan prinsiplari va normalariga asoslanadi. Vakil o'z vakolatlarini mustaqil hamda davlat organlari va mansabdor shaxslarga tobe

bo'lmagan tarzda amalga oshiradi va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga hisob beradi [4:5]. O'z faoliyatini olib borish paytida vakilning daxlsizligi ta'minlanadi va u tergov ishlari sohasida katta vakolatlarga ega. Vakil 5 yil muddatga Oliy Majlis Qonunchilik Palatasi va Senat tomonidan saylanadi.

Vakil BMT doirasida Inson huquqlari bo'yicha Oliy Komissari bosh boshqarmasi, UNICEF, UNESCO va boshqa xalqaro tashkilotlar: YXHT ning demokratik institutlar va inson huquqlari bo'yicha byurosi, Xalqaro qamoqxonalar islohoti tashkiloti (PRI), AQSHning xalqaro taraqqiyot agentligi (USAID), Konrad Adenauer nomidagi jamg'arma, Mintaqaviy muloqot tashkiloti, Milliy huquqni himoya qilish muassaslarining mintaqaviy alyansi kabilar bilan hamkorlik qiladi, uchrashuvlar va xalqaro seminarlar uyushtiradi.

2019-yilda ilg'or xalqaro tajribalarga asoslanib, ombudsman huzurida qiynoqqa solish va boshqa shafqatsiz, g'ayriinsoniy yoki qadr-qimmatni kamsituvchi muomala hamda jazo turlarining oldini olish bo'yicha Milliy preventiv mexanizm yo'lga qo'yildi va tegishli qonun hujjatlari bilan mustahkamlandi. Unga muvofiq Vakil qamoqda saqlash joylariga muntazam kirib turish orqali qiynoqqa solish va boshqa shafqatsiz, g'ayriinsoniy yoki qadr-qimmatni kamsituvchi muomala hamda jazo turlarini qo'llashning oldini olish bo'yicha choralar ko'rish belgilab berildi [5].

Ayniqsa so'nggi yillarda o'zaro hamkorlik yo'nalishlari ko'payib bormoqda. Masalan, Prezidentimizning 2019-yil 22-apreldagi "Bola huquqlari kafolatlarini yanada kuchaytirishga oid qo'shimcha chora tadbirlar to'g'risida"gi qaroriga muvofiq, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo'yicha vakili (ombudsman) o'rinbosari – Bola huquqlari bo'yicha vakil lavozimi joriy etilishi natijasida mamlakatimizda bola huquqlari bo'yicha himoyasining tashkiliy va institutsional asoslari yanada mustahkamlandi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-maydagi "Bola huquqlarini himoya qilish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'mmshimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarorida Bola huquqlari bo'yicha vakil (ombudsman)ning faoliyati yo'nalishlari belgilandi. U ham Inson huquqlari bo'yicha vakil bilan bir xil huquq va vakolatlarga ega. Faoliyati davomida u qonuniylik, adolatparvarlik, demokratizm, insonparvarlik, ochkoralik, har bir inson uchun ochiqlik tamoyillariga asoslanib ish yuritadi [6].

Bolalar ombudsmani lavozimi 2019-yilda joriy etilgan bo'lsada, aslini olganda 1992-yilda BMTga a'zo bo'lgach, uning "Bola huquqlari to'g'risida" Konvensiyasini O'zbekiston Respublikasi tomonidan ratifikatsiya qilinib ushbu tashkilot bilan hamkorlik yo'lga qo'yilgan paytdayoq bu sohadagi majburiyatlarni bajarishga kirishilgan edi. Bolalar ombudsmani lavozimi joriy etilishi esa bu sohadagi ishlarni yangi bosqichga kirganligidan dalolatdir.

Bundan tashqari "Biznes ombudsmani" tushunchasi ham bo'lib bu lavozim O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 5-maydagi "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi tadbirkorlik subektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish bo'yicha vakili institutini ta'sis etish to'g'risida"gi farmoniga asosan tashkil etilgan. Unda vakilning asosiy vazifalari va faoliyat

yo'nalishlari belgilangan. Shu yilning 29-avgust kuni esa huddi shu nomda 29 moddadan iborat O'zbekiston Respublikasi Qonuni ham qabul qilindi [7]. Biznes ombudsmanning asosiy vazifasi tadbirkorlar va biznes sohasi vakillarining Konstitutsiya va qonunlarga asoslanib huquq va erkinliklarini ta'minlanishini nazorat qilish bilan birga to'g'ri faoliyat olib borishiga ko'maklashish va monitoring qilib borish, xorijiy mamlakatlarning tadbirkorlar huquqlarini himoya qilish tashkilotlari bilan hamkorlik aloqalarini bog'lash va rivojlantirishdir. Vakil Prezident tomonidan 30-yoshdan kichik bo'lmagan, 5 yil O'zbekiston Respublikasida muqim yashagan va tadbirkorlik sohasida tajribaga ega oliy ma'lumotli shaxslardan tayinlanadi. U Prezidentga hisobot topshiradi.

Inson huquqlarini ta'minlash yuzasidan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1996-yil 31-oktyabrdagi farmoniga muvofiq Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi tashkil etilgan. Bu sohadagi keng ko'lamlı ishlar aynan shu markaz orqali olib boriladi. Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi faoliyati samaradorligini oshirish va inson huquqlari sohasidagi O'zbekiston Respublikasining xalqaro majburiyatlarini bajarishning samarali tizimini yaratish maqsadida 2018-yil 10-dekabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori qabul qilindi. Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi bu sohadagi O'zbekiston Respublikasining xalqaro majburiyatlarini bajarish bo'yicha davlat organlari va boshqa tashkilotlarning o'zaro hamkorligini, milliy ma'ruzalar tayyorlanishini, inson huquqlarini himoya qilish bo'yicha xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni kengaytirishni ta'minlovchi davlat organi hisoblanadi. Markaz o'z vakolatlarini barcha davlat organlari va tashkilotlar, ularning mansabdor shaxslaridan mustaqil ravishda amalga oshiradi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 12-avgustdagi 663-son "Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi huzurida inson huquqlariga rioya etish va uni himoya qilish sohasida kadrlar malakasini oshirish bo'yicha o'quv kurslarini tashkil qilish to'g'risidagi" qarori bu sohadagi ishlarni yanada jadallashtirishga, kadrlarni malakasini oshirish orqali aholini o'z huquq va erkinliklarini tanitish, huquqiy savodxonligini oshirishga xizmat qilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 21-noyabrdagi 932-son "Demokratlashtirish va inson huquqlari" jurnali tahririyatining faoliyatini qo'llab quvvatlash to'g'risida"gi qarori, O'zbekistonda amalga oshirilayotgan inson huquqlari sohasidagi amaliy ishlarni yoritib borilishiga imkoniyat yaratib berdi. Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 25-martdagi 180-son "Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi faoliyatining moddiy texnika ta'minotini yanada yaxshilash to'g'risida"gi qarori kabi qonun hujjatlari bu markaz faoliyat yuritishining huquqiy asoslari bo'lib xizmat qilmoqda. Ushbu qaror bilan Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazida Inson huquqlari bo'yicha axborot-kutubxona markazi – "Inson huquqlari uyi" tashkil etildi. Markazga:

☒ inson huquqlari sohasida ilmiy-huquqiy bazani tizimlashtirish, o'quv, ilmiy-uslubiy va ommabop nashrlar hamda xalqaro shartnomalarning davlat tilidagi to'plamlari doimiy chop etilishini ta'minlash;

☒ inson huquqlarini ta'minlashga oid islohotlarning xronologiyasini yuritish, fuqarolar va ilmiy tadqiqotchilarga inson huquqlari bo'yicha tizimlashgan ilmiy-huquqiy manbalardan foydalanish uchun keng imkoniyatlar yaratish vazifalari yuklatildi.

Bu boradagi ishlarda xalqaro nufuzli tashkilot BMT bilan hamkorlik esa bu huquqlarning yaratilish va ta'minlanish darajasini yanada oshishiga xizmat qilib kelmoqda. Masalan, O'zbekistonda inson huquqlari va erkinliklariga doir BMT Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (1948-yil 10-dekabr), Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risida xalqaro Pakt (1966-yil 19-dekabr), Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro Pakt (1966-yil 19-dekabr) kabi xalqaro hujjatlar tan olindi va ularga sadoqat bilan amal qilinmoqda. O'zbekiston BMT kotibiyatining inson huquqlari va erkinliklariga doir 21 ta deklaratsiya, pakt va konvensiyalarga qo'shildi [8].

Hozirda O'zbekiston Inson huquqlari bo'yicha Milliy markazi bir qator nufuzli xalqaro hamkorlar, jumladan BMT doirasida quyidagi idora va tashkilotlar bilan hamkorlik qiladi [9].

1. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Taraqqiyot dasturi (UNDP) – 1993-yildan,
2. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Inson huquqlari bo'yicha Oliy Komissarligi idorasi (OHCHR) – 1996-yildan;
3. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bolalar jamg'armasi (YUNISEF) – 1994-yildan;
4. Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO) – 1992-yildan;
5. Xalqaro Migratsiya Tashkiloti (IOM) – 2018-yildan;
6. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Aholishunoslik Fondi (UNFPA) – 1993-yildan;
7. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Giyohvand moddalar va jinoyatchilik bo'yicha boshqarmasi Markaziy Osiyo bo'yicha mintaqaviy idorasi (UNODC) – 1993-yildan;
8. BMTning Ta'lim, fan va madaniyat masalalari bo'yicha byurosi (UNESCO) – 1993-yildan;
9. Universal davriy tahlil;
10. Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar bo'yicha qo'mita – 1995-yildan;
11. Inson huquqlari bo'yicha kengash – 2021-yildan;
12. Irqiy kamsitishni tugatish qo'mita – 1995-yildan;
13. Inson huquqlari qo'mitasi – 2020-yildan;
14. Bola huquqlari bo'yicha qo'mita – 1992-yildan;
15. Qiynoqlarga qarshi qo'mita – 1995-yildan;

16. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Qochoqlar masalalari bo'yicha Oliy Komissarining (QMOK) Markaziy Osiyodagi vakolatxonasi (UNHCR) kabi tashkilot va idoralar bilan hamkorlik aloqalari olib bormoqda.

Shuningdek, ushbu markazning xalqaro majburiyatlarini amalga oshirish doirasida BMT ning ustav organlari : universal davriy hisobot, BMTning inson huquqlari bo'yicha kengashning maxsus protseduralari ham faoliyat yuritadi. Universal davriy hisobot (UDX) BMTga a'zo barcha davlatlarda inson huquqlari to'g'risidagi ma'lumotlarni ko'rib chiqishning yagona mexanizmi hisoblanadi. UDX Inson Huquqlari Kengashi tarkibiga kiradi va har bir mamlakat uchun inson huquqlari bilan bog'liq vaziyatni yaxshilash bo'yicha ko'rilgan choralar-tadbirlar to'g'risida ma'lumot berish, shuningdek ushbu sohadagi majburiyatlarini bajarish imkoniyatini beradi. UDX Kengashning asosiy xususiyatlaridan biri bo'lgan inson huquqlari bilan bog'liq vaziyatni tahlil qilish paytida barcha davlatlarga teng yondashuvni kafolatlashga intiladi. Ushbu mexanizm barcha mamlakatlarda inson huquqlari bilan bog'liq vaziyatni yaxshilash va dunyoning istalgan nuqtasida jinoyatlarga qarshi kurashishning yakuniy maqsadiga erishish uchun mo'ljallangan [10].

Milliy markazning BMT bilan shartnomaviy organlariga quyidagilar kiradi: Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar bo'yicha qo'mita, Inson huquqlari bo'yicha qo'mita, Irqiy kamsitishni tugatish qo'mita, Bola huquqlari bo'yicha qo'mita, Qiynoqlarga qarshi qo'mita, Ayollarga nisbatan kamsitishni tugatish, Nogironlar huquqi bo'yicha qo'mita. Milliy markaz bugungi kunda ushbu tashkilot va organlar bilan muntazam ravishda aloqada bu sohadagi faoliyatini olib bormoqda.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, BMT dunyo bo'yicha turli rivojlanish darajasidagi, turli millatli, dinli va tuzumli davlatlarni qamrab oladi va ularda umume'tirof etilgan inson huquqlari bo'yicha normalarni davlatlarda joriy etilishi va amalga oshishi yuzasidan yordam berib kelmoqda. Shunday ekan yuqoridagi hamkor tashkilotlar nomidan ma'lumki O'zbekiston Respublikasi ham hozirgi kunda inson huquqlarini ta'minlash sohasida jahon standartlari darajasida ish olib borish yo'lidan dadil bormoqda.

FOYDALANILGAN MANBA VA ADABIYOTLAR:

1. Saidov A.X. O'zbekiston va Birlashgan Millatlar tashkiloti: Inson qadr-qimmatini yo'lidagi 30 yillik hamkorlik. "Yangi O'zbekiston va inson huquqlari" turkum risolalar. Toshkent, 2022
2. Egamberdiyeva T, Salmonov A, Siddiqov I. BMT va mustaqil O'zbekiston: hamkorlik asoslari, yo'nalishlari va istiqbollari (o'quv uslubiy qo'llanma). Farg'ona, 2014.
3. O'zbekistonning eng yangi tarixi, o'quv uslubiy majmua. Farg'ona, 2021.
4. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, "O" harfi.

5. Рафиқова Д., Азимов У. ТАЪЛИМНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ ВА ТАЪЛИМ СИФАТИНИ ОШИРИШ //Экономика и социум. – 2021. – №. 2-2 (81). – С. 167-169.
6. Рафиқова Д., Азимов У. MODERNIZATION OF EDUCATION AND INCREASING THE QUALITY OF EDUCATION //Экономика и социум. – 2021. – №. 2-2. – С. 167-169.
7. Azimov U. A. TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDA AKSIOLOGIYA //GOLDEN BRAIN. – 2023. – Т. 1. – №. 13. – С. 201-204.
8. Azimov U. YOSHLARNING DEMOKRATIK ISLOHOTLARGA AKSIOLOGIK MUNOSABATINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI TAHLILI //Scientific journal of the Fergana State University. – 2023. – №. 1. – С. 195-195.
9. Rafikova D. et al. Preparing to innovative activity: Problem solving //AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing, 2023. – Т. 2789. – №. 1.
10. Yuldasheva N. Jismoniy tarbiya o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishning pedagogik-psixologik jihatlarini //Scientific-theoretical journal of International education research. – 2023. – Т. 1. – №. 4. – С. 59-64.
11. Уринов Р. Ё. Специфика англоязычной технической документации в сфере информационных технологий //Science and innovation. International scientific. – Т. 1. – №. 7.
12. Urinov R. Y. IMPROVING PROFESSIONAL COMPETENCES OF ENGLISH LANGUAGE TEACHERS //GOLDEN BRAIN. – 2023. – Т. 1. – №. 13. – С. 392-396.
13. Nimadovna K. S. ETHNOSPORT AS A METHODOLOGICAL BASIS OF SOCIO-CULTURAL SYSTEMS DEVELOPMENT //JOURNAL OF CHILD PSYCHOLOGY AND PSYCHIATRY. – 2023. – Т. 6. – №. 4. – С. 1-6.
14. Nimadovna K. S. SHAXS INSONIY MUNOSABATLAR TIZIMIDA //IMRAS. – 2023. – Т. 6. – №. 6. – С. 110-117.
15. <https://lex.uz/docs/5625269>
16. <https://insonhuquqlari.uz>
17. <https://ombudsman.uz>
18. <https://biznesvakil.uz>
19. <https://uzbekistan.un.org>
20. <https://xs.uz>